

מדרשים נאים לראש השנה

ירושלמי ראש השנה, פרק א הלכה ג¹

"כי מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וכו'" (דברים ד ח) ... בנוהג שבעולם, אדם שיודע שיש לו דין לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו, שאינו יודע היאך יוצא דינו. אבל ישראל ... לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחים זקנם ושותים ושמים בראש השנה ² ....

בנוהג שבעולם, השלטון אומר הדין היום והליסטים אומר הדין למחר, למי שומעין? לא לשלטון? אבל הקב"ה אינו כן. אמרו בית דין היום ראש השנה, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין יעמדו קטיגורין שאמרו בני היום ראש השנה. נמלכו בית דין לעברה למחר, ³ הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו קטיגורין שנמלכו בְּנֵי לַעֲבָרָה למחר. מה טעמא? "כי חוק לישראל הוא משפט לאלוקי יעקב" (תהלים פא ה) - אם אינו חוק לישראל, כביכול אינו משפט לאלוקי יעקב.⁴

מסכת ראש השנה פרק ד משנה ד

בראשונה היו מקבלין עדות החודש כל היום. פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר. התקינו שלא יהו מקבלין אלא עד המנחה, ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה, נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהו מקבלין עדות החודש כל היום.⁵

מסכת סנהדרין פרק ד משנה א

... דיני ממונות פותחין בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה. דיני ממונות מטיין על פי אחד בין לזכות בין לחובה, ודיני נפשות מטיין על פי אחד לזכות, ועל פי שנים לחובה. דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה. דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה.⁶

¹ הבאנו מדרש זה מהירושלמי שהוא, כנראה, המקור. מקבילה חשובה נמצאת בפסיקתא דרב כהנא פרשת החודש, שם מובא מדרש זה בהקשר הרחב של "החודש הזה לכם" וקביעת המועדות בכלל. ראה דברינו [החודש הזה לכם](#) בפרשת החודש.

² המקור לשילוב שמחת יום טוב עם רצינות וכובד ראש בראש השנה, מקורו בספר נחמיה פרק ח באסיפת האמנה: "וַיֹּאמֶר נְחֻמְיָה ... וְעֲזָרָא הִפְהֵן הַסֵּפֶר ... לְכָל־הַעָם הַיּוֹם קִדְשֵׁהוּא לֵה' אֱלֹהֵיכֶם אֲלֵתְתֶאֱבְלוּ וְאֲלֵתְבָכוּ כִּי בּוֹכִים כְּלַהֲעָם כְּשִׁמְעִים אֶת־דְּבַר הַתּוֹרָה: וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשִׁתּוּ מִמֵּתִקִּים וְשִׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נָכוֹן לוֹ כִּי־קֹדֶשׁ הַיּוֹם לְאֹדְנֵינוּ וְאֲלֵתְעַצְבוּ פִי־חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם" והמשך החג שם הוא בסוכות ולא נזכר יום כיפורים. ויש שם גם רמז לעשיית ראש השנה יומיים. ראה דברינו [חֲדוֹת ה' הִיא מְעֻזָּכֶם](#) בראש השנה.

³ בית הדין החליט על עיבור החודש ועל דחייה ביום של ראש השנה. בהקשר של חודש תשרי זה דבר נדיר כי "מימות עזרא ואילך לא מצינו אלול מעובר" (ראש השנה יט ע"ב, ביצה ו ע"א). ראה דברינו [בוא בשלום רבי ותלמידו](#) ביום הכיפורים, במחלוקת רבי יהושע ורבן גמליאל לגבי מועד יום הכיפורים, שם עשינו את החשבון שרבי יהושע עיבר את אלול בעוד שרבן גמליאל קבע אותו של כט' ימים עפ"י החישובים שעשה (שהתאימו לעדים שקיבל למרות עדותם המפוקפקת). אפשר שהדבר מוכיח על קדמות המדרש בירושלמי הנ"ל ואפשר שהדבר קשור להתאמת מועד ראש השנה כן שיום הכיפורים לא יחול ביום שיש או ביום ראשון.

⁴ לבית דין של מטה יש כח וסמכות לקבוע לוח השנה ואת המועדות על בסיס הדרשה בספרא אמור פרשה ט: "קידשוהו אנוסים או שווגין או מוטעים מנין שהוא מקודש? תלמוד לומר: אשר תקראו אותם מועדי, אתם אפילו מוטעים אתם אפילו אנוסים, אם קריתם אתם מועדי ואם לאו אינן מועדי". (אבל בה בעת, "הקב"ה יורד ומצמצם שכינתו למטה, שאם טעו בדבר, מאיר פניהם בהלכה", פסיקתא דרב כהנא בחודש השביעי, ויקרא רבה כט ד). כח זה מקבל משמעות מיוחדת בהקשר של ראש השנה: הנידונים קובעים את מועד הדין, לא הדיין. גם המחלוקת הגדולה בין הנשיאות (רבן גמליאל) לשאר החכמים (ר' יהושע בראשם) כמתואר במשניות ראש השנה סוף פרק ב, היא בהקשר עם חודש תשרי דווקא. משמעות נוספת נובעת מכך ש"זה היום תחילת מעשיך", האדם גם קובע, כביכול, את יום בריאת העולם. וכבר הרחבנו בנושא בדברינו [העמידו בימה העבירו בימה](#) בראש השנה.

⁵ יצירת חיבור בין מדרש אגדה למשנת הלכה הוא נושא מעניין למחקר כללי, כאן נרשה לעצמנו סטייה קלה בדין מקומי קצר. הספק מתי חל ראש השנה כלול, לכאורה, בדין הכללי של ספק ראש חודש בתקופות בהן קדשו את החודש עפ"י ראייה ועדים. כיוון שאין יודעים אם יבואו עדים או לא ביום השלושים של החודש שעומד להיגמר, היינו, איננו יודעים אם הוא עדיין יום השלושים של החודש שהולך וניגמר או שהוא כבר הראשון של החודש החדש, מתחילים לנהוג אותו כראש חודש מספק. אם באו עדים במהלך היום והעידו שראו את הלבנה בלילה הקודם, מסתבר שנהגו נכון וזהו אכן א' של החודש החדש ולמחרת הוא ב' כיום חול רגיל. אך אם לא באו העדים (עד המנחה או עד סוף היום תלוי בתקופות השונות), היינו אין עדות על ראיית המולד, מסתבר שהיה זה היום השלושים של החודש הקודם ומה שנהגו בו קודש איננו נכון ועושים (גם) את יום המחרת קודש (ראש חודש). אם נחבר משנה זו עם הירושלמי לעיל, הרי לנו שהקב"ה וכל הפמליה מתחילים לדון ביום השלושים ובני מרון עוברים והקב"ה מתחיל לרשום וכו'. אם באו עדים, משלימים את הדין שם למעלה וכל מה שדנו שריר וקיים. אבל אם לא באו עדים עד שעת המנחה של היום הראשון (או עד סוף היום) אזי אומרים למלאכים: העבירו בימה ויעברו קטגורים וסניגורים. כל מה שדנו כל היום היה לבטלה, שנמלכו בית דין שם למטה וקבעו שאין יום זה ראש השנה! למחרת יהיה יום הדין הנכון!

⁶ מה עניין משנה זו לנושא הדף שלנו? עניינה הוא דרשה משלנו, בעקבות שני המקורות הקודמים. מי שדנו בו ביום הראשון (שאח"כ מתברר שלא היה ראש השנה אלא ל באלול) לחובה – יידון מחדש ביום שלמחרת שמא תימצא לו זכות. אבל מי שנידון לזכות ביום הראשון, שוב לא יידון ביום השני. שהרי קובעת המשנה בברור: "דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה". ואם תאמר

ויקרא רבה פרשה כט סימן ט (פרשת אמור)

"בחדש השביעי" - חודש שהוא מְשׁוּפָּע⁷ במצות. ראש השנה בתוכו, יום הכיפורים בתוכו, סוכה בתוכו, לולב בתוכו, אתרוג בתוכו, הדס בתוכו, ערבה בתוכו. דבר אחר "בחדש השביעי" - חודש שהוא משובע⁸ בכל. גיתות בתוכו, גורנות בתוכו, כל מיני מגדים בתוכו.⁹

ר' ברכיה היה קורא לו: חודש של השבועה. חודש שבו נשבע הקב"ה לאבינו אברהם "שאני גואל את בניך" ... מה צורך היה לשבועה זו? רבי בני בר אבא בשם ר' יוחנן: אמר אברהם לפני הקב"ה: ריבון העולמים, גלוי וידוע לפני כסא כבודך שבשעה שאמרת לי: "קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק", היה לי להשיבך ולומר לך: אתמול אמרת לי "כי ביצחק יקרא לך זרע" והיום אתה אומר לי "קח נא את בנך ... והעלהו לעולה!" אלא כשם שהיה לי להשיבך ולא השבתיך, כך בשעה שבניו של יצחק באין לידי עבירות ומעשים רעים, תזכור להם עקידתו של יצחק אביהם ותכפר להם.¹⁰

פסיקתא רבתי, פרשה מ' "בחדש השביעי"

... ואימתי הקב"ה דן את העולם ומזכה אותם? בראש השנה ... שהוא חפץ לזכות בריותיו ... וכן הוא אומר: "ה' חפץ למען צדקו" (ישעיה מב כא) - שהוא חפץ להצדיק את בריותיו ... אמר רבי יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש: אמר הקב"ה: בשעה שאני נוצח אני מפסיד, ובשעה שאנו נצוּח אני מְשִׁתָּפֵר. ניצחתי לדור המבול והפסדתי, שאבדתי כל אותן האוכלוסים ... וכן בדור הפלגה, וכן בסדומיים. אבל במעשה העגל נצחתי משה... ונשתכרתי כל אותם האוכלוסים. הוי: מזכה אני לכל בריותי שלא נפסיד [אפסיד], לפיכך בראש השנה אני מזכה בריותיי, כשאני דן אותם.¹¹

גמרא ראש השנה לב ע"ב

אמר רבי אבהו: אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, מפני מה אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביום הכיפורים?¹² - אמר להם: אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו - וישראל אומרים שירה?¹³

שבראש השנה גם דנים על פרנסה, אף אנו נענה שקצבת ראש השנה (ראה [דברינו בנושא זה](#), כמוה כדיני נפשות וכן "בחג נידונים על המים" שהם חיים לכל חי. והרוצה להרחיב ברעיון זה, יעיין בהמשך המשנה בסנהדרין שם: "דיני ממונות הכל מלמדין זכות וחובה, דיני נפשות הכל מלמדין זכות ואין הכל מלמדין חובה. דיני ממונות המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה, דיני נפשות המלמד חובה מלמד זכות אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה וכו'", ראה שם.

⁷ מלשון שבע - 7.

⁸ או משופע (הב"ת מתחלפת עם פ"ה) - שפע, או מלשון שְׁבִיעָה הנקודה על השי"ן עוברת מימין לשמאל.

⁹ וכמובן חג הסוכות הוא חג האסיף. ראה דברינו [זמן שמחתנו](#).

¹⁰ מדרש זה מאיר את עינינו שאזכור עקידת יצחק ו"זכות אבות" אינם איזו קרן שבזכותה אנו חיים עד היום, אלא הבלטת העיקרון של ויתור והעברה על המידה, הן של האדם והן של הקב"ה, שבלעדיהם אין קיום לעולם. ואולי בכל זאת גם להזכיר לקב"ה שאנחנו בני אברהם, יצחק ויעקב, שאנחנו מ'משפחה טובה' ושווה לסלוח לנו. ראה דברינו [זכות אבות](#) בפרשת בחוקותי.

¹¹ הזיכוי הוא כבר בראש השנה ולא ביום כיפור, בדומה לזיכוי של אדם הראשון שהוא "הבריה הראשונה". ראה ויקרא רבה כט א: "לעולם ה' דברך ניצב בשמים ... כוננת ארץ ותעמוד. למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך ... בשעה ראשונה עלה במחשבה, בשניה נתייעץ עם מלאכי השרת, בשלישית כינס עפרו ... בתשיעית ציוהו, בעשירית עבר על ציוויו, אחת עשרה נידון, שתים עשרה עשר יצא בדימוס. אמר הקב"ה לאדם: זה סימן לבניך. כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס, כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה ויוצאין לפני בדימוס. אימתי? בראש השנה: בחודש השביעי באחד לחודש". מקור הסליחה קשור בראש השנה בבריאת העולם באותו יום. אין לבוא כביכול ברירה, אלא לחון את בריותיו, שאם לא כן, יאיין את עצם הבריאה מעשה ידיו. סליחת כולנו באה מאדם הראשון, לא פחות מאשר מהאבות.

¹² אמירת שירה לפני הקב"ה היא עניין חשוב מאד, בפרט ביום שבו ממליכים את הקב"ה. ראה מסכת ערכין יא ע"א: "מנין לעיקר שירה מן התורה? ... רב מתנה אמר, מהכא: תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב, איזו היא עבודה שבשמחה ובטוב לבב? הוי אומר: זה שירה". עונש הגלות מהארץ בא משום שעם ישראל לא השכיל לעבוד את ה' בשמחה ובטוב לבב ולא אמר שירה! ובגמרא סנהדרין צד ע"א הקטרוג על חזקיה וסיעתו "שלא אמרו שירה" ולפיכך לא נעשה חזקיהו משיח. באים איפוא המלאכים ומקטרגים על עם ישראל שבראש השנה וביום הכיפורים אין הם אומרים שירה!

¹³ התשובה: ראש השנה ובוודאי יום הכיפורים הם ימי דין ואין לומר שירה בימים אלה. בדרך זו הולך גם מדרש פסיקתא דרב כהנא נספחים ב - פרשה אחרת, הדין שם בשמחות בחגים השונים (עליה הארכנו לידן בדברינו [זמן שמחתנו](#) בסוכות): "אבל בראש השנה אין כתוב שם אפילו שמחה אחת. מאי טעמא? שהנפשות נידונות ומבקש אדם נפשו יותר מממונו". אבל הירושלמי שהבאנו בפתח דברינו עומד בשלו: ישראל לובשים בגדי לבן, מגלחים זקנם, אוכלים ושותים ושמחים, מפני שסמוכים ובטוחים שיוצאים זכאים בדין. וכך גם נזכר במעמד הקהל של בית שני, נחמיה פרק ח פסוק י: "וַיֹּאמֶר לָהֶם לָכוּ אֲכָלוּ מִשְׁמָנִים וְשִׂתוּ מִמֵּתִיקִים וְשָׁלְחוּ מְנוֹת לְאֵין נֶכֶן לוֹ כִּי קָדוֹשׁ הַיּוֹם לְאֲדֹנָיו וְאֵל תַּעֲצְבוּ כִּי חֲדָת ה' הִיא מִצְיָכֶם". ראה שוב דברינו [חידושי ה' היא מעוזכם](#) בראש השנה. גם יום הכיפורים הוא "יום טוב", מכהן הגדול שהשלים את עבודתו בשלום ועד בנות ירושלים החולות בכרמים, גם הם בבגדי לבן. מה שאגב נותן אולי סיבה נוספת לבגדים הלבנים, מלבד הדמיון לבגדי כהן הגדול ביום הכיפורים - יצירת השוויון בין כל בני הקהילה.

פסיקתא דרב כהנא פיסקא כג - ראש השנה, ויקרא רבה כט א פרשת אמור

"לעולם י"י דברך נצב בשמים" (תהלים קיט פט). תני ר' אליעזר: בעשרים וחמישה באלול נברא העולם.¹⁴ ואתיא דרב, כהדא דתני ר' אליעזר.¹⁵ דתניא בתקיעתא דרב: זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון וגו', "כי חק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב (תהלים פא ה). ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע, איזו למות ואיזו לחיים, ובריות בו יפקדו להזכירם חיים ומות.¹⁶

נמצאת אומר: בראש השנה נברא אדם הראשון.¹⁷ בשעה ראשונה עלה במחשבה, בשנייה נמלך במלאכי השרת, בשלישית כינס עפרו, ברביעית גיבלו, בחמישית ריקמו, בשישית העמידו גולם על רגליו, בשביעית זרק בו נשמה, בשמינית הכניסו לן עדן, בתשיעית ציוהו, בעשירית עבר על ציוהו, באחת עשרה נידון, בשתים עשרה יצא בדימוס מלפני הקב"ה. אמר לו הקב"ה: אדם, זה סימן לבניך כשם שנכנסתה לפניי בדין ביום הזה ויצאתה בדימוס,¹⁸ כך עתידין בניך להיות נכנסין לפניי בדין ביום הזה ויוצאין בדימוס. אימתי? "בחדש השביעי באחד לחדש" (ויקרא כג כד).¹⁹

שנה טובה וכתובה וחתימה טובה

מחלקי המים

¹⁴ הקדמה זו היא על מנת שהאדם ייברא ביום שישי שהוא א' בתשרי.

¹⁵ שיטת רב שמוסברת במשפט הבא, מבוססת על שיטת רבי אליעזר שבאחד בתשרי נברא העולם ולא בניסן כשיטת רבי יהושע. הוא רבי אליעזר שכנגדו יצאו חכמים ובראשם רבי יהושע במחלוקת הגדולה על [תנורו של עכנאי](#) (דברינו בפרשת בהר). הוא רבי אליעזר שדחו את כל המופתים ומעשה הניסים שעשה על מנת להוכיח את שיטתו. ובנושא הזה, של מועד בריאת העולם, נקבעה הלכה כמותו וכל מהות ראש השנה ותכניו נגזרים מפסיקה זו. ראה דברינו [יום הרת עולם - בין ניסן לתשרי](#), מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע אימתי נברא העולם.

¹⁶ עד כאן תפילת רב שהיה אומר בשעת התקיעות בה משולב הפסוק: "כי חוק לישראל הוא משפט לאלוהי יעקב" והסברה נותנת שהמדרש מקצר כאן ואמרו את צמד הפסוקים בתהלים פא ד-ה: "תקעו בחדש שופר בפקה ליום חגנו: כי חק לְיִשְׂרָאֵל הוּא מִשְׁפָּט לְאַלְהֵי יַעֲקֹב" - צמד שיוצר את הקשר בין השופר (יום תרועה) ומוטיב הדין. ואולי אמרו עוד פסוקים מהפרק שם ואולי את כולו.

¹⁷ שהיה ביום ו' בשבוע וביום השישי לבריאה ובריאת העולם החלה בכ"ה באלול כנ"ל. לפי כללי הלוח של היום, ובהם: לא אד"ו ראש, לא ייתכן מצב כזה. ובשנים בהם יום ראשון של ראש השנה - יום ו' לבריאה, יום יצירת האדם - חל בשבת, אנוחנו, בניגוד לאדם הראשון, עומדים לדין ויוצאים בדימוס בשבת עצמה. ומפני כבוד השבת אנו ממעטים בהזכרת הדין ולא אומרים "אבינו מלכנו חטאנו לפניך, קרע רוע גזר דיננו" ועוד.

¹⁸ פטור בדין. עפ"י מדרשים אחרים, פסיקתא רבתי מו ומדרש תהלים צב מזמור שיר ליום השבת, מי שהצילה את אדם הראשון מהדין הייתה השבת שעמדה להיכנס: "בא יום השבת נעשה לו סניגור ... כיון שראה אדם כחה של שבת בא אדם לומר לשבת הימנון ... מזמור שיר ליום השבת". ראה גם פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק יח: "בא יום השבת ונעשה סניגור לאדם הראשון, אמר לפניו: רבון כל העולמים, כל ימי המעשה לא נהרג הרג בעולם ואתה מתחיל ממני? זו היא קדושתך, זו היא ברכתך? ... ובזכות יום שבת ניצל אדם מדינה של גיהנם, וראה אדם כחה של שבת, אמר: לא חנם ברך הקב"ה וקדש את יום השבת, התחיל משורר ומזמר ליום השבת". ובלוח שלנו, כאמור, ראש השנה חל שנים רבות בשבת ואנו עומדים לדין ויוצאים בדימוס בשבת עצמה.

¹⁹ חיבור בריאת העולם (האדם) עם א' בתשרי ראש השנה מעניק לראש השנה את אופיו האוניברסלי "מלוך על כל העולם כולו בכבודך", ואת הדין לכל בניו של אדם הראשון "ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום ... איזו למות ואיזו לחיים, ובריות בו יפקדו להזכירם חיים ומות" ואנו מוסיפים: "מי לא נפקד כהיום הזה". כולם בניו של אדם הראשון הם, כולם הם "באי בראשית". אלא שאופי אוניברסלי זה של ראש השנה לא התקבל, לא בעולם היהודי פנימה ולא מבחוץ. ונותר ראש השנה היהודי. וכבר הרחבנו בנושא בריאת האדם בראש השנה בדברינו [יום הרת עולם - בין ניסן לתשרי](#).